УДК 947.6(=411.6) (1914/1916)

БЕЛАРУСКІ ТЭАТР У ГАДЫ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

М.В. Цуба[1], Н.М. Цуба[2]

[1]Палескі дзяржаўны ўніверсітэт, cubanm05@rambler.ru

[2]Сярэдняя школа № 14 г.Пінска

Напярэдадні Першай сусветнай вайны на нашых землях мела месца распаўсюджванне так называемых беларускіх вечарынак. У іх прымала ўдзел творчая інтэлігенцыя, студэнты, рамеснікі, сяляне. Беларускія вечарынкі мелі сінтэтычны характар: у іх праграму ўваходзілі спектаклі, харавыя і сольныя песні, танцы, выступленні чытальнікаў. Вядома, што адна з першых такіх вечарынак адбылася пры падтрымцы газеты “Наша ніва” 12 лютага 1910 года ў Вільні, у якой удзельнічалі тэатральныя дзеячы Ф.Аляхновіч, А.Бурбіс, Ф. Мурашка, хор пад кіраўніцтвам Л.Рагоўскага, танцавальны калектыў на чале з І.Буйніцкім. Дадзеная вечарынка, якая праводзілася ў клубе чыгуначнікаў, сабрала каля 1000 гледачоў. [1, с.460-461] Пашырэнне падобныя беларускія вечарынкі набылі перад самай вайной і на яе пачатку. Яны адбыліся ў Гродна, Полацку, Слуцку, Нясвіжы, Капылі, Давід-Гарадку, Радашковічах, Глыбокім і многіх іншых гарадах і мястэчках. Гледачы з хваляваннем успрымалі спектаклі свайго тэатра, блізкага і разумелага ім, у рабоце якога актыўны ўдзел прымалі беларуская паэтэса Цётка і вядомы грамадскі дзеяч Алесь Бурбіс [2, с.146]. Апошні, дарэчы, зрабіў вялікі ўклад у развіццё беларускага тэатра ў ваенны час. А.Бурбіс з’яўляўся душой калектыва і, як правіла, чытальнікам на многіх беларускіх вечарынах, шмат увагі надаваў арганізацыі драматычных гурткоў. У Вільні ў 1915 годзе менавіта ім была пастаўлена п’еса Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча “Сватаўство”, якая мела істотны поспех.

Репозиторий ПолесГУ

Значную ролю ў развіцці беларускага прафесійнага тэатра падчас вайны (1914-1916гг.) адыграў Беларускі музычна-драматычны гурток у Вільні. Удзельнікі гэтага гуртка А. Бурбіс, З. Бядуля, А. Ляжневіч, П. Мядзёлка, А. Пашкевіч (Цётка), Л. і Ч. Родзевічы , Л. Рагоўскі, М. Шыла, і інш. наладжвалі вечары нацыянальнай культуры, ставілі спектаклі, вялі асветніцкую дзейнасць, прапагандавалі народныя песні, танцы, творы беларускай драматургіі [3, с.382-383].

Вялікай падзеяй у культурным жыцці Вільні з'явілася адкрыццё тут 1 чэрвеня 1916 г. Беларускага клуба, у рамках якога быў арганізаваны аматарскі тэатр, які налічваў 60 асобаў і меў сцэну ва ўласным распараджэнні. Станаўленне віленскага нацыянальнага тэатра звязана з імем Ф. Аляхновіча, што спалучаў у сабе таленты драматурга, рэжысёра і акцёра [4, с.128]. Спачатку за антыцарскі артыкул у гумарыстычным часопісе ён пападае ў Вільні на год у турму. Там піша сваю першую беларускую п'есу, а пасля выхаду на свабоду працягвае працаваць у гэтым накірунку і становіцца вядомым беларускім драматургам. У аснове рэпертуару былі п'есы самога Ф. Аляхновіча – "На Антокалі", "Бутрым Няміра", "Манька", Я. Купалы – "Паўлінка", Э. Ажэшкі – "Хам" і іншыя.

У Мінску адным з такіх пунктаў, які аб'ядноўваў беларускіх тэатральных дзеячаў, пісьменнікаў, паэтаў, мастакоў, публіцыстаў і іншых культурных дзеячаў, з'яўлялася "беларуская хатка", створаная па ініцыятыве Мінскага аддзела "Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны". Яна размяшчалася ў сталовай гэтага таварыства ў доме пад нумарам 18 па Захараўскай вуліцы каля Чырвонага касцёла [5, с.133]. У яе рабоце таксама, як і ў працы таварыства, прымалі актыўны ўдзел тэатральныя дзеячы Уладзіслаў Галубок, Усевалад Фальскі, вучоны Аркадзь Смоліч, архітэктар Лявон Дубяйкоўскі, літаратары – Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі), Змітрок Бядуля, Арнольд Паўлавіч, Язэп Фаработкa, Рамуальд Зямкевіч, а таксама пазней вядомыя дзеячы беларускага нацыянальнага руху – Язэп Лёсік, Фабіян Шантыр, Зоська Верас, Людвіка Сівіцкая. Ванда Лявіцкая і іншыя [6, с.149]. У шматлікіх культурна-асветніцкіх мерапрыемствах, якія рыхтавала і праводзіла "Беларуская хатка", былі адлюстраваны сацыяльна-вострыя і актуальныя праблемы грамадскага і палітычнага жыцця беларускага народа. У "Беларускай хатцы" былі пастаўлены п'есы Я.Купалы, К.Каганца, інсцэніравана паэма "Тарас на Парнасе" і інш. Усё гэта садзейнічала распаўсюджванню прагрэсіўных настрояў сярод шырокіх слаёў насельніцтва, узмацняла працэс кансалідацыі рэвалюцыйна-дэмакратычных сіл у беларускім нацыянальна-вызваленчым руху [7, с.47].

У неспрыяльных умовах ваеннага ліхалецця беларускія тэатральныя дзеячы, улічваючы ў якім становішчы апынулася беларускае насельніцтва, ў сваіх выступах часта высмейвалі і крытыкавалі самадзяржаўе, але ў той жа час падтрымлівалі мерапрыемствы ўрада, накіраваныя на дабрачынную дапамогу пацярпелым ад вайны.

З-за выкарыстання беларускай мовы на афішах вечароў тэатральныя артысты мелі праблемы з царскай паліцыяй. Царскія улады непрыхільна ставіліся да паказу са сцэны твораў на беларускай мове, асабліва на вострыя сацыяльныя тэмы і часта забаранялі спектаклі. Тым не менш, спектаклі па рознай злабадзеннай тэматыцы ставіліся і карысталіся вялікім поспехам не толькі ў гледачоў на беларускіх землях, але і па-за іх межамі.

Напрыклад, для беларускіх бежанцаў тэатральныя выступленні наладжваліся ў Пецярбургу, Маскве, Ніжнедняпроўску, Тамбове, дзе бралі ўдзел Б. і К. Эпімах-Шыпілы , Цётка, П. Мядзёлка, Я. Каспяровіч, Л.Заяц, І. Буйніцкі і іншыя.

Як правіла ставіліся драматычныя спектаклі па п'есах "Паўлінка" Я. Купалы, "Модны шляхцюк" К.Каганца, "Не розумам сцяміў, а сэрцам" К. Вясёлага, "Пашыліся ў дурні" М.Крапіўніцкага, "Разумны і дурань" І.Карпенкі-Карагі, "У зімовы вечар", "Хам" Э.Ажэшкі. У ваенны час амаль усе спектаклі насілі дабрачынны характар, на сабраныя сродкі аказвалася дапамога беларускім бежанцам, параненым, салдацкім сем'ям [8, с.131].

Яркую старонку ў гісторыі беларускага тэатра ў гады Першай сусветнай вайны ўпісаў такі вядомы драматург, як Ігнат Буйніцкі. Ён меў сяброўскія і творчыя стасункі з Янкам Купалам, Якубам Коласам, Элізай Ажэшкай, Змітраком Бядулем, Цёткай (якая сама ўдзельнічала ў спектаклях трупы як актрысы). Яшчэ пры жыцці яго называлі бацькам беларускага тэатру. Ігнат Буйніцкі упершыню вывеў "мужыцкі" танец на сцэну, як выканаўца і пастаноўшчык паказаў невычарпальныя магчымасці і прыгажосць беларускіх народных танцаў. Як драматычны акцёр выступаў пераважна ў характэрных ролях, умела выяўляў гумар і тонкую іронію. Тэатру увесь час даводзілася пераадольваць прыдзіркі цэнзуры і ўсялякія перашкоды мясцовых уладаў, якія бачылі ў дзейнасці трупы пагрозу вялікадзяржаўнай палітыцы царызму.

На пачатку вайны дзейнасць трупы прыпынілася, а сам Ігнат Буйніцкі быў заклікаены на вайсковую службу ў Маладзечна. Менавіта ў Маладзечна ён пачынае займацца салдацкай мастацкай самадзейнасцю. На самым пачатку 1917 года І. Буйніцкі з'яўляецца стваральнікам прафесійнага тэатра ў Мінску – Першага беларускага таварыства драмы і камедыі, якое стала папярэднікам тэатра імя Янкі Купалы. Ігнат Буйніцкі падтрымліваў свой тэатр уласнымі сродкамі. У рэпертуары тэатра акрамя танцаў і песен былі пастаноўкі п'ес "Па рэвізіі" і "Пашыліся ў дурні" Маркі Крапіўніцкага, "Хам" і "У зімовы вечар" паводле Элізы Ажэшкі, "Міхалка" братоў Далецкіх, "Сватанне" Антона Чэхава, "Модны шляхцюк" Каруся Каганца, Янкі Купалы, Альберта Паўловіча і інш. У большасці гэта былі былі пастаноўкі І.Буйніцкага, таксама ён іграў у ролях.

У рэпертуары групы налічвалася больш за дзясятак танцаў ("Лявоніха", "Юрка", "Варабей", "Мяцеліца", "Гняваш", "Мельнік", "Антошка", "Чобат", "Качан", "Чабор", "Полька" і інш.). Музычнае суправаджэнне ладзіў традыцыйны "траісты ансамбль" – цымбалы, скрыпка, дуда. Вядомы імёны выканаўцаў-музыкаў – І.Голер, І. Маскаленка (цымбалы), А.Шульга (дуда), якія выступалі ў гастролях трупы. Адначасова І.Буйніцкі старанна адбіраў для сваіх выступаў народныя песні. У гэтым яму дапамагаў кампазітар Л.Рагоўскі і хор майстар трупы Я.Феакцістаў. Напрыклад, хорам выконваліся такія песні, як "Дуда-весялуха", "Ах ты дзьмі", "Падушачка", "За гарамі, за лясамі", "Ох ты дуб", "Прыляцелі гусі", "Ды куды ж ты, дуб зялёны" і іншыя. Фактычна прысвяціўшы ўсё сваё жыццё беларускаму тэатру, Ігнат Буйніцкі памёр на сцэне падчас рэпетыцыі 22 верасня 1917 года [9, арк. 1].

Развіццё і пашырэнне беларускай тэатральнай самадзейнасці адбывалася і пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 года. Вядома, што ў Мінску, Слуцку, Будславе, Ліпніках, Дукоры і іншых мясцінах ствараліся культурна-асветныя гурткі, якія падчас вечарынак паказвалі спектаклі, выконвалі беларускія песні.

Будучы ў цяжкім становішчы, наколькі дазвалялі магчымасці, беларуская тэатральная эліта імкнулася нават ва ўмовах ваеннага часу весці пэўную работу, скіраваную на маральна-культурную падтрымку беларусаў, як на тэрыторыі нашага краю, так і ў бежанскай масе па-за яго межамі. Прадстаўнікі беларускага тэатра штораз мянялі і пашыралі рэпертуар, знаходзілі новыя падыходы, формы і метады сваёй дзейнасці. Даволі актыўна імі выкарыстоўваліся створаныя у ходзе вайны розныя дабрачынныя таварыствы. У ваенных абставінах праца на культурнай ніве разам з матэрыяльнай і маральнай дапамогай пацярпелым ад вайны, паступова ўсё больш набывала грамадска-палітычную афарбоўку. Але галоўнае, карыстаючыся вялікай папулярнасцю, беларуская драматургія дапамагала абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці нашага народа, яго цягі да культуры, садзейнічала разгортванню беларускага адраджэнскага руху, спрыяла станаўленню беларускага прафесійнага тэатра.

Спіс выкарыстанных крыніц:

1.Сабалеўскі, А.В. Беларускія вечарынкі / А.В. Сабалеўскі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М.В.Біч [і інш]. – Мінск : БелЭн, 1993. – Т. 1. А – Беліца – С.460–461.

2.Найдзюк, Я. Беларусь учора і сёння: Папулярны нарыс з гісторыі Беларусі / Я. Найдзюк, І. Касяк. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 414 с.

3. Сабалеўскі, А.В. Беларускі музычна-драматычны гурток / А.В. Сабалеўскі // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: у 5 т. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд) [і інш.]. - Мінск: Бел СЭ, 1984. - Т.1 – С. 382-383.

4.Крыжовы шлях / Дапаможнік для вывучаючых гісторыю Беларусі. – Мінск: Згода, 1993. – 240 с.

5.Памятники Минска / Авт.- сост. В.П.Шамов. – Минск: Полымя, 1991. – 208 с.

6.Скалабан, В. В это суровое и важное время: Максим Богданович в Минске / В. Скалабан // Нёман. – 1981, № 12. – С.148-152

7.Сташкевич, Н.С. Приговор революции: Крушение антисоветского движения в Белоруссии (1917-1925) / Н.С. Сташкевич. – Минск: Университетское, 1985. – 304 с.

8.Цуба, М.В. Грамадска-палітычнае жыццё на Беларусі з пачатку Першай сусветнай вайны да Лютаўскай рэвалюцыі (жнівень 1914- люты 1917 гг.). Матэрыял да курса "Гісторыя Беларусі" / М.В.Цуба. – Мінск. – 231 с.

9. Беларускі дзяржаўны архіў – музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛіМ) – Фонд 3. – Воп. 1. – С. 101.